

Veda ako povolanie¹ (1919)

Na vašu žiadosť mám hovoriť o „vede ako povolanií“. Určitou pedantériou nás národných ekonómov, na ktorej budem trvať, je to, že vždy vychádzame z vonkajších pomerov, v tomto prípade teda z otázky: Ako sa vytvára veda ako povolanie v materiálnom zmysle slova? Dnes to však prakticky znamená: Ako sa formuje po absolvovaní postavenie študenta, ktorý sa rozhodol v rámci akademického života profesionálne venovať vede? Aby sme pochopili, v čom je osobitosť našich nemeckých pomerov, bude účelné postupovať komparatívnou metódou a povedať si, ako to vyzerá v zahraničí, tam, kde v porovnaní s nami v tomto ohľade jestvuje veľmi ostrý protiklad: v Spojených štátoch amerických.

Každý vie, že mladý muž, ktorý sa venuje vede ako povolaniu, začína u nás životnú dráhu ako „súkromný docent“. Po dohovore a so súhlasom zástupcu príslušného odboru sa habilituje na základe nejakej knihy a na základe väčšinou skôr formálnej skúšky pred komisiou fakulty, na univerzite, potom bezplatne prednáša o predmete, ktorý si sám určí v rámci svojich venia legendí, pričom ho odmeňujú iba zo školného študentov. V Amerike sa začína životná

¹ Nasledujúce myšlienky boli pôvodne prednesené na študentskom zhromaždení a mali pomôcť zorientovať sa v otázkach povolania. (Pozn. vyd.)

dráha v normálnom prípade celkom inak, totiž ustanovením za „asistenta.“ Asi tak, ako to u nás býva vo veľkých ústavoch prírodovedeckých a lekárskejších fakúlt, kde sa o formálnu habilitáciu na súkromného docenta usiluje iba nepatrná časť asistentov a neraz až veľmi neskoro. Tento protiklad prakticky znamená, že u nás je životná dráha muža vedy vcelku vybudovaná na plutokratických predpokladoch. Lebo mladý vedec, ktorý nemá nijaký majetok, musí byť veľmi odvážny, aby sa vydal napospas podmienkam akademickej životnej dráhy. Musí byť schopný aspoň niekoľko rokov vydržať bez toho, aby vedel, či má potom vyhliadky dosiahnuť postavenie, ktoré vystačí na živobytie. V Spojených štátoch amerických naproti tomu existuje byrokratický systém. Tam dostáva mladý muž od začiatku plat. Samozrejme, skromný. Väčšinou sotva dosahuje výšku odmeny nekvalifikovaného robotníka. Lenže mladý človek začína zdanlivo istým postavením, lebo má stabilný plat. No platí predpis, že môže dostať výpoveď, takisto ako naši asistenti, a s touto bezohľadnosťou musí rátať, ak nesplní očakávania. Očakáva sa totiž od neho, že bude mať permanentne „vypredané“. To sa nemeckému súkromnému docentovi nemôže stať. Ak ho niekde zamestnajú, už sa ho nezbavia. „Nároky“ síce nemá. Ale žije, pochopiteľne, v predstave, že má akési morálne právo, aby sa naňho bral ohľad, ak pôsobil už niekoľko rokov. A to aj v otázke eventuálnej habilitácie iných súkromných docentov — čo býva často dôležité. Otázka: či máme totiž zásadne habilitovať každého osvedčeného vedca, alebo či máme brať ohľad na „potreby výuky“, je trápna dilema súvisiaca s dvojakou tvárou akademického povolania, o čom sa čoskoro zmienime. Väčšinou sa rozhodne v prospech druhého riešenia. To však znamená zvýšené nebezpečenstvo, že príslušný profesor v odbore aj pri subjektívne najväčšej svedomitosti bude uprednostňovať svojich žiakov. Ja osobne — ak to mám povedať — som sa držal zásady, že vedec, ktorý u mňa promoval, musí sa osvedčiť a habi-

litovať u niekoho *iného*. Výsledok však bol, že jedného z mojich najschopnejších žiakov inde odmietli, pretože mu nikto *neveril*, že to je pravý dôvod.

Ďalší rozdiel v porovnaní s Amerikou je tento: u nás má vo všeobecnosti súkromný docent s prednáškami *menej* do činenia, než by si želal. Podľa práva síce môže vo svojom odbore prednášať všetko. To sa však pokladá za neslýchanú bezohľadnosť k starším už pôsobiacim docentom a „veľké“ prednášky máva spravidla zástupca odboru, kým docent sa uspokojuje s vedľajšími prednáškami. Výhodou je, že má svoje mladé roky, aj keď trochu nedobrovoľne, voľne na vedeckú prácu.

V Amerike je to principiálne inak usporiadané. Docent je práve vo svojich mladých rokoch absolútne preťažený, pretože je *platený*. V oddelení germanistiky má napríklad riadny profesor trojhodinovú prednášku o Goethem a: dost —, kým mladší asistent je rád, ak mu pri dvanástich hodinách týždenne okrem nalievania nemčiny zveria odprednášať čosi o básnikoch maximálne Uhlandovho formátu. Lebo učebný plán predpisujú úradné inštalácie odboru a v tom je asistent, takisto ako náš ústavný asistent, závislý.

Zreteľne môžeme pozorovať, že najnovší vývin univerzitného školstva prebieha u nás v širokých oblastiach v tom smere ako v Amerike. Veľké ústavy lekárskeho a prírodovedného zamerania sú „štátno-kapitalistické“ podniky. Nemožno ich riadiť bez prevádzkových prostriedkov obrovského rozsahu. A vystupuje tu rovnaká okolnosť ako všade, kde sa začína kapitalistické podnikanie: „oddelenie robotníka od výrobných prostriedkov“. Robotník, teda asistent, je odkázaný na pracovné prostriedky, ktoré poskytuje štát; je teda závislý od riaditeľa ústavu rovnako ako zamestnanec v továrni: — lebo riaditeľ ústavu si celkom dobromyseľne predstavuje, že tento ústav je „jeho“ ústavom, a tak v ňom aj vládne — náš asistent je na tom často podobne prekérne ako každá „proletaroidná“ existencia a ako asistent americkej univerzity.

Náš univerzitný život takisto ako celý náš život sa v dôležitých bodoch amerikanizuje, a tento vývin — o tom som presvedčený — zasiahne aj tie odbory, kde remeselník, ako je to dnes ešte v značnej miere v mojom odbore, vlastní sám pracovný prostriedok (v podstate: knižnicu), práve tak, ako to bolo v prípade starého remeselníka v minulosti v rámci živnosti. Tento vývin je v plnom prúde.

Technické prednosti, ako pri všetkých kapitalistických a zároveň byrokratických podnikoch, sú nepochybne. Lenže „duch“, ktorý v nich vládne, je iný ako stará historická atmosféra nemeckých univerzít. Medzi šéfom takéhoto veľkého kapitalistického univerzitného podniku a obyčajným ordinárom starého štýlu existuje mimoriadne hlboká priepasť, vonkajšia aj vnútorná. Aj vo vnútornom postoji. Nechcel by som to tu ďalej rozvádzať. Starý univerzitný *poriadok* sa stal vnútorne aj navonok fiktívnym. Ale ostal a podstatne sa aj vystupňoval istý moment, ktorý je vlastný univerzitnej *životej dráhe*: Či sa takému súkromnému docentovi, nehovoriac už o asistentovi, podarí raz dopracovať sa na miesto riadneho profesora či dokonca prednostu ústavu, to je záležitosť, ktorá je jednoducho *hazardom*. Zaiste: nevládne iba náhoda, ale vládne v neobyčajne vysokej miere. Sotva poznám na svete inú životnú dráhu, kde by hrala náhoda takú úlohu. Smiem to povedať tým skôr, lebo ja osobne vďačím niekoľkým absolútnym náhodnostiam, že ma svojho času vo veľmi mladých rokoch povolali do funkcie riadneho profesora v odbore, kde vtedy moji rovesníci nepochybne viac dokázali než ja. A preto si nahováram, že na základe takejto skúsenosti ostrejšie vidím nezaslúžený osud mnohých tých, u ktorých si náhoda zahrála a ešte aj hrá práve opačne a ktorí sa aj napriek všetkým schopnostiam nedostali v tomto aparáte výberu na také miesto, aké by si zaslúžili.

Fakt, že veľmi dôležitú úlohu hrá hazard, a nie schopnosti ako také, nezávisí ani tak od ľudských sla-

bostí, ktoré sa pri tomto výbere prejavujú presne tak ako pri každom inom. Bolo by nespravodlivé, keby sme nejaké osobné nedostatky na fakultách alebo ministerstvách robili zodpovednými za okolnosť, že na univerzitách hrajú takú dôležitú úlohu bezpochyby všelijaké neduhy. Lebo to osebe spočíva v zákonoch ľudského spolupôsobenia, v tomto prípade spolupôsobenia viacerých korporácií: navrhujúcich fakúlt a ministerstiev. Konfrontujeme si to s postupom, ktorý sa dá cez mnohé storočia sledovať pri voľbách pápeža: teda na najdôležitejšom kontrolovateľnom príklade podobného výberu osôb. Iba zriedkavo má kardinál, o ktorom sa hovorí, že je „favoritom“, šancu prejsť. Lebo spravidla to býva kandidát číslo dva alebo tri. Takisto aj u prezidenta Spojených štátov: iba výnimočne sa najpoprednejší, ale najpronosovanejší muž dostáva do „nominácie“ stranických konvencií a potom do volebnej kampane, väčšinou to býva muž číslo dva, často aj číslo tri. Američania už vytvorili pre tieto kategórie technicko-sociologické výrazy a bolo by celkom zaujímavé preskúmať na týchto príkladoch zákony výberu vytváraním kolektívnej vôle. Tomu sa však dnes nebudeme venovať. Platia však aj pre kolégiá univerzít a netreba sa čudovať, ak tu častejšie dochádza k prechmatom, čudovať sa treba skôr tomu, že počet *správnych* obsadení je aj napriek všetkému predsa len relatívne značný. Iba tam, kde parlamenty alebo ako u nás monarchovia (obidvoje pôsobí rovnako), či najnovšie nositelia revolučného násilia zasahujú z *politických* dôvodov, môžeme si byť istí, že najlepšie vyhliadky má pohodlná priemernosť a štréberi.

Ani jeden univerzitný učiteľ nespomína rád na konkurz pri obsadzovaní, lebo iba zriedka je to príjemná záležitosť. A predsa môžem povedať, že vo väčšine prípadov, ktoré poznám, vládla bez výnimky dobrá *vôľa*, aby rozhodovali len čisto vecné dôvody.

Musíme si totiž ďalej ozrejmiť, že to nezávisí iba od nedostatkov výberu opierajúceho sa o kolektívnu vôľu,

ak je rozhodovanie o akademických osudoch taký veľký „hazard“. Každý mladý človek, ktorý sa cíti povolaným na profesiu vedca, musí si jasne uvedomiť, že úloha, ktorá ho čaká, má dvojakú tvár. Musí byť totiž kvalifikovaný nielen ako vedec, ale aj ako učiteľ. A obidvoje sa vôbec nemusí navzájom zhodovať. Nie- kto môže byť vynikajúcim vedcom a pritom otrasne zlým učiteľom. Spomeniem učiteľskú činnosť takých ľudí, ako boli Helmholtz alebo Ranke. A to nijako nie sú vzácne výnimky. Veci sa však majú tak, že naše univerzity, najmä malé univerzity, si najsmiešnejším spôsobom konkurujú v návštevности. Domáce panstvo univerzitných miest oslavuje tisíceho študenta slávnosťou, dvetisíceho najradšej fakultovým sprievodom. Treba otvorene priznať — že so záujmami o školné úzko súvisí aj „príťažlivé“ obsadzovanie veľmi príbuzných odborov, nehľadiac na to, že počet poslucháčov je numerickým vyjadrením osvedčenia pedagogických kvalít, kým kvalita vedca sa nedá zväžiť a práve u odvážnych novátorov je často (a celkom prirodzene) sporná. Pred touto vidinou nekonečného požehnania a hodnoty veľkého počtu poslucháčov sa väčšinou všetko ostatné stráca. Ak sa o nejakom docentovi hovorí, že je zlým učiteľom, väčšinou to preňho znamená akademický ortiel smrti, nech by bol aj najpoprednejším vedcom na svete. Lenže otázka, či je niekto dobrý alebo zlý učiteľ, sa posudzuje podľa návštevности, ktorou vedca počtia páni študenti. Faktom však ostáva, že okolnosť, či sa k nejakému učiteľovi študenti hrnú, je vo veľkej miere určená vonkajšími motívmi: temperamentom, dokonca hlasovým prejavom — a to natoľko, že je to až nepredstaviteľné. Po predsa len dosť bohatých skúsenostiach a triezvej úvahe mám hlbokú nedôveru k masovým prednáškam, aj keď sú iste nevyhnutné. S demokraciou tam, kam patrí. Vedecká príprava, ako ju máme pestovať podľa tradície na nemeckých univerzitách, je však *duševne aristokratická* záležitosť, to by sme si nemali zatajovať. Na druhej strane je však pravda:

— taký výklad vedeckých problémov, aby ich pochopila neškolená, ale otvorená hlava a aby sa — čo je pre nás jedine rozhodujúce — jeho prostredníctvom dopracovala k samostatnému mysleniu, to je azda z pedagogického hľadiska najťažšia zo všetkých úloh. Zaiste: ale o tom, či sa vyrieši, nerozhoduje počet poslucháčov. Práve toto umenie — aby sme sa opäť vrátili k našej téme — je osobným nadaním a vôbec sa nekryje s vedeckými kvalitami nejakého učenca. Lenže na rozdiel od Francúzska my nemáme zbor „nesmrteľných“ mužov vedy, ale podľa našej tradície univerzity majú vyhovovať obidvom požiadavkám: výskumu aj výuke. Či sa na to potrebné schopnosti zídu v jednom človeku, to je číra náhoda.

Akademický život je teda divý hazard. Ak príde mladý vedec s prosbou o radu kvôli habilitácii, je takmer nemožné prevziať zodpovednosť za príhovor. Ak je to žid, hneď sa mu, prirodzene, povie: lasciate ogni speranza. Ale aj hocikomu inému sa musí siahnúť do svedomia a spýtať sa: Myslíte, že vydržíte, aby vás rok čo rok prevyšovala priemernosť za priemernosťou a aby ste pritom vnútorne nezatrpkli alebo sa nepokazili? Samozrejme, potom každý z nás dostane odpoveď: Prirodzene, žijem iba svojmu „povolaniu“; — no ja sám som aspoň zriedka zažil, aby to vydržali bez vnútornej ujmy.

Tolko bolo potrebné povedať o vonkajších podmienkach povolania vedca.

Myslím si však, že v skutočnosti chcete počuť o čomsi inom: o *vnútornom* povolaní k vede. V dnešnej dobe je vnútorná situácia, pokiaľ ide o vedu ako povolanie, podmienená tým, že veda vstúpila do štádia nevidanej špecializácie a že to tak aj v budúcnosti ostane. Nie, nielen navonok sa majú veci tak, ale aj vnútorne: jednotlivec môže získať istotu, že vo vedeckej oblasti dosiahne čosi skutočne dokonalé iba v prípade najprísnejšej špecializácie. Všetky práce, ktoré presahujú do susedných oblastí, ako to príležitostne robíme my a ako

to budú musieť vždy nevyhnutne robiť napríklad aj sociológovia, sú zaťažené vedomím rezignácie: že totiž odborníkovi *kladieme* síce užitočné *otázky*, na ktoré zo svojho odborného hľadiska tak ľahko nepríde, ale naša vlastná práca nevyhnutne ostane nanajvýš nedokonalá. Iba prísnu špecializáciou môže vedecký pracovník prežiť ozajstný pocit, azda raz a nikdy viac v živote: tu som urobil niečo, čo *pretrvá*. Skutočne trvanlivou a dôkladnou prácou je dnes iba práca špecialistu. A kto nie je schopný nasadiť si takrečeno klapky na oči a vžiť sa do predstavy, že osud jeho duše závisí od toho, či robí správne túto, práve túto opravu na tomto mieste a v tomto rukopise, ten nech sa radšej drží ďaleko od vedy. Nikdy sa nedopracuje k tomu, čo možno nazvať „zážitkom“ vo vede. Bez tohto čudesného opojenia, nad ktorým sa usmievajú tí, čo stoja mimo, bez tejto vášne, bez toho, že „tisícročia museli uplynúť, než si vstúpil do života, a iné tisícročia mlčky čakajú“ na to, či sa ti táto oprava podarí, bez toho všetkého *nie* si povolaný pre vedu a radšej rob niečo iné. Lebo pre človeka ako človeka nemá cenu nič, čo *nemôže* robiť s *vášňou*.

Fakt je však taký, že ani najväčšia vášeň, nech je akokoľvek pravá a hlboká, ešte vôbec nie je schopná vynútiť si výsledok. Zaiste je predpokladom toho rozhodujúceho „vnuknutia“. Dnes je totiž v kruhoch mládeže veľmi rozšírená predstava, že veda sa stala matematickým príkladom, ktorý sa fabrikuje v laboratóriách alebo štatistických kartotékach iba chladným rozumom a nie celou „dušou“, slovom „ako vo fabrike“. Pričom treba poznamenať predovšetkým to, že väčšinou nebýva jasno ani v tom, čo prebieha vo fabrike, ani v tom, čo sa deje v laboratóriu. Aj tu, aj tam musí človeku niečo — a práve to správne — *zísť na um*, aby vykonal čosi hodnotné. Taký nápad sa však nedá vynútiť. S nejakým chladným rátaním nemá nič spoločné. Zaiste: aj ono je predpokladom, ktorý sa nedá obísť. Nijaký sociológ napríklad nesmie ľutovať, že ešte aj na staré kolenná

možno celé mesiace nosí v hlave desatisíce úplne triviálnych matematických príkladov. V snahe dopracovať sa niečoho — pokúšajú sa niektorí, nie beztrešne, presúvať túto prácu na mechanické pomocné sily — lenže to, čo z toho vzíde, je zvyčajne strašne málo. Lenže ak človeku „nezíde na um“ nič určité o smere výpočtu a ani počas výpočtu nič určité o dosahu čiastkových výsledkov, potom z toho nevzíde ani to strašne málo. Iba na pôde veľmi tvrdej práce sa zvyčajne pripravuje nápad. Zaiste: nie vždy. Nápad diletanta môže mať vedecky presne rovnaký alebo väčší dosah ako nápad odborníka. Za mnohé z najlepších našich poznatkov o formulácii problémov vďačíme práve diletantom. Diletant sa líši od odborníka — ako povedal Helmholtz o Robertovi Mayerovi — iba tým, že mu chýba pevná istota metódy práce, a preto nie je väčšinou schopný nápad v jeho dosahu prekontrolovať, zhodnotiť alebo realizovať. Nápad nenahrádza prácu. A na druhej strane práca nemôže nahradiť nápad alebo si ho vynútiť, tak ako toho nie je schopná ani vášeň. Obidve — predovšetkým obidve *spolu* — ho lákajú. Lenže nápad prichádza, keď sa zachce jemu, a nie nám. Skutočne je pravda, že najlepšie veci zídu človeku na um, ako to opisuje Ihering, pri cigare na pohovke, alebo ako to s prírodovednou presnosťou uvádza o sebe Helmholtz, na prechádzke po mierne stúpajúcej ceste alebo podobne, no rozhodne vtedy, keď to človek nečaká, a nie v zahĺbení a hľadaní za písacím stolom. Lenže zrejme by človeku nič nezišlo na um, keby nemal za sebou ono hľbanie za písacím stolom a vášnivé kladenie otázok. Nech je, ako chce — aj s týmto hazardom, ktorý sprevádza každú vedeckú prácu, totiž či príde „vnuknutie“, alebo nie, musí vedecký pracovník rátať. Nieкто môže byť vynikajúcim pracovníkom, a predsa nemal nikdy vlastný cenný nápad. Je to však ťažký omyl domnievať sa, že je to tak iba vo vede a že napríklad v kancelárii alebo v laboratóriu je to inak. Obchodník alebo veľkopriemyselník bez „obchodnej fantázie“, t. j.

bez nápadov, bez geniálnych nápadov, je celý život mužom, ktorý mal radšej ostať obchodným pomocníkom alebo technickým úradníkom: nikdy nevytvorí nič organizačne nové. Vnuknutie v oblasti vedy vôbec nemá väčšiu úlohu — ako si namýšľa samofúbosť vedcov — ako pri zdolávaní problémov praktického života, pred ktorými stojí moderný podnikateľ. A na druhej strane ani menšiu než v oblasti umenia — čo sa často zaznáva. Je to detinská predstava, že matematik by dospel k nejakému vedecky hodnotnému výsledku za písacím stolom s pravítkom alebo inými mechanickými prostriedkami či počítačimi strojmi: matematická fantázia takého Weierstrassa je, prirodzene, svojím zmyslom a výsledkom zameraná inak než fantázia nejakého umelca a aj svojou kvalitou je zásadne odlišná. Ale nie ako psychologický proces. Obidve sú opojením (v zmysle Platonovej „mánie“) a „vnuknutím“.

Teda: či nieкто má vedecké vnuknutia, to závisí od osudov pred nami skrytých, okrem toho však aj od „nadaní“. Na základe tejto nepochybnej pravdy sa celkom pochopiteľne v neposlednom rade práve u mládeže rozšírila veľmi populárna predstava, postavená do služieb niekoľkých modiel, s kultom ktorých sa dnes stretávame na každom rohu a vo všetkých časopisoch. Tieto modly sú: „osobnosť“ a „zážitok“. Obidve spolu úzko súvisia: panuje predstava, že „zážitok“ vytvára „osobnosť“ a patrí k nej. Človek sa trápi, aby „prežíval“ — veď to patrí k stavovskému primeranému spôsobu života osobnosti — a ak sa to nedarí, musí sa aspoň tváriť, že je obdarený touto milosťou. Predtým sa tomuto „zážitku“ u nás hovorilo „pocit“. A o tom, čo je osobnosť a čo znamená — myslím si — vládla presnejšia predstava.

Vážení prítomní! „Osobnosťou“ v oblasti vedy je iba ten, kto slúži *čisto veci*. A nielen v oblasti vedy je to tak. Nepoznáme nijakého veľkého umelca, ktorý by bol robil čosi iné, ako slúžil svojej veci a iba jej. Aj takej významnej osobnosti, ako bol Goethe, sa vypomstilo,

pokiaľ išlo o jeho umenie, že si dovoľil urobiť zo svojho „života“ umelecké dielo. Lenže možno o tom pochybovať — rozhodne by sme museli byť Goethem, aby sme si to vôbec mohli dovoliť, no každý aspoň uzná, že aj taký človek ako on, ktorý sa objaví raz za tisíc rokov, musel za to platiť. Ani v politike to nie je inak. Dnes však o tom pomlčím. No v oblasti vedy zaiste nie je „osobnosťou“ ten, kto vystupuje na javisko ako impresáριο vecí, ktorej by sa mal venovať, kto by sa chcel legitimovať „zážitkom“ a spytuje sa: Ako dokážem, že som čosi iné ako iba „odborník“, ako to urobím, aby som či už k forme, alebo k veci povedal čosi, čo ešte nikto nepovedal tak ako ja — ide o jav, vyskytujúci sa dnes masovo, ktorý všade pôsobí malicherne a toho, kto sa tak spytuje, degraduje, namiesto aby ho vnútorná oddanosť úlohe a iba jej povznášala k veľkosti a dôstojnosti veci, ktorej vraj slúži. Ani to nie je u umelca inak.

Oproti týmto predpokladom našej práce, ktoré máme spoločné s umením, stojí osud, výrazne odlišujúci našu prácu od umeleckej. Vedecká práca je zapojená do priebehu *pokroku*. V oblasti umenia naproti tomu pokrok — v tomto zmysle — nejestvuje. Nie je pravda, že by preto umelecké dielo nejakej doby, ktoré sa dopracovalo k novým technickým prostriedkom alebo aj zákonom perspektívy, stálo čisto umelecky vyššie než dielo zbavené akejkoľvek znalosti spomínaných prostriedkov a zákonov — ak bolo naozaj v súlade s materiálom a formou, to znamená, ak si zvolilo a sformovalo svoj predmet tak, ako to bolo umelecky na výške možné bez použitia týchto podmienok a prostriedkov. Umelecké dielo, ktoré je skutočne „realizáciou“, nikdy nebude prekonané, nikdy nezastará; jednotliviec môže jeho významnosť pre seba osobne oceňovať rozlične; ale nikto nebude môcť povedať o nejakom diele, ktoré je v skutočnom zmysle umeleckou „realizáciou“, že ho „prekonáva“ iné dielo, ktoré je tiež dokonalou „realizáciou“. Naproti tomu vo vede každý z nás vie, že to,

čo vypracoval, o desať, dvadsať, päťdesiat rokov zastará. To je osud, ba zmysel vedeckej práce, ktorému sa v celkom špecifickom zmysle podriaďuje a oddáva, na rozdiel od všetkých ostatných súčastí kultúry, pre ktoré to tiež platí: každé dokonalé vedecké „spracovanie“ znamená nové „otázky“ a *chce* byť „prekonané“ a zastarať. S tým sa musí vyrovnávať každý, kto chce slúžiť vede. Vedecké práce môžu zaiste ostať natrvalo dôležité ako „pôžitky“, pre svoju umeleckú kvalitu, alebo ako prostriedky prípravy na prácu. Lenže byť vedecky prekonaný — to treba zopakovať — nie je len osudom nás všetkých, ale aj naším cieľom. Nemôžeme pracovať, ak nedúfame, že iní sa dostanú ďalej ako my. V podstate ide tento pokrok donekonečna. A tým sa dostávame k *problému zmyslu* vedy. Lebo nie je celkom samozrejmé, že niečo, čo podlieha takému zákonu, má zmysel samo v sebe a je pochopiteľné samo zo seba. Prečo sa venujeme niečomu, čo sa nikdy neskončí ani nemôže skončiť? Predovšetkým teda: pre čisto praktické, v širšom zmysle slova technické ciele, aby sme mohli naše praktické konanie orientovať podľa očakávaní, ktoré nám poskytuje vedecká skúsenosť. Dobré. Ale potom to má význam len pre praktika. Aký je však vnútorný postoj samého muža vedy k svojmu povolaniu? — ak totiž vôbec niečo také hľadá. Tvrdí, že pestuje vedu „pre ňu samu“, a nie iba preto, že iní pomocou nej dosahujú obchodné a technické úspechy, že sa môžu lepšie živiť, obliekať, svietiť, vládnuť. Aký zmysel prisudzuje tomu, teda čo chce dokázať týmito výtvormi, určenými vždy na starnutie, že sa dáva priahať do tejto prevádzky rozdelenej na odbory a ubiehajúcej donekonečna? To si vyžaduje niekoľko všeobecných úvah.

Vedecký pokrok je zlomkom, a to najdôležitejším zlomkom toho procesu intelektualizácie, ktorému už tisícročia podliehame a ku ktorému sa dnes zvyčajne zaujíma taký mimoriadne negatívny postoj.

Objasníme si najprv, čo znamená prakticky táto intelektualistická racionalizácia prostredníctvom vedy

a vedecky orientovanej techniky. Azda to, že dnes napríklad každý z nás, čo tu sedíme v sále, má viacej poznatkov o životných podmienkach, v ktorých existujeme, ako taký Indián alebo Hotentot? Asi ťažko. Kto z nás cestuje električkou — ak nie je odborníkom vo fyzike — nemá ani tušenia, ako to električka robí, aby sa pohybovala. Ani o tom nemusí nič vedieť. Stačí mu, že môže „rátať“ so správaním vozňa, podľa toho orientuje svoje správanie; ako sa však električka vyrába tak, aby sa pohybovala, o tom nevie nič. Divoch to vie o svojich nástrojoch neporovnateľne lepšie. Ak dnes vydávame peniaze, stavím sa, že aj keď sú v sále kolegovia z odboru národnej ekonómie, predsa skoro každý bude mať inú odpoveď na otázku: Ako to peniaze robia, že za ne možno niečo kúpiť — raz veľa, raz málo? Divoch vie, ako to má urobiť, aby si zabezpečil každodennú obživu a aké zariadenia mu pritom poslúžia. Vzrastajúca intelektualizácia a racionalizácia teda *neznamená* aj vzrastajúce znalosti o životných podmienkach, v ktorých človek žije. Ale znamená niečo iné: poznanie toho alebo vieru v to, že každý, kto *len chce*, kedykoľvek sa *môže* dozvedieť, že teda principiálne nejestvujú nijaké tajomné nevypočítateľné mocnosti, ktoré by tu zasahovali, ale že skôr všetky veci možno — v zásade — *ovládnúť výpočtom*. To však znamená zbaviť svet čara. Človek už nemusí ako divoch, pre ktorého takéto mocnosti jestvovali, siahnúť po magických prostriedkoch, aby ovládol alebo uprosil duchov. Lebo dnes to urobia technické prostriedky a výpočet. Predovšetkým toto znamená intelektualizácia ako taká.

Má však tento proces pozbavovania čara trvajúci v západnej kultúre už tisícročia a vôbec tento „pokrok“, ktorého článkom a hybnou silou je aj veda, zmysel, ktorý by presahoval čistou prax a techniku? Najprinciálnejšie nájdete túto otázku nadhodenú v dielach Leva Tolstého. Dospel k tomu svojráznou cestou. Celý problém jeho hĺbania sa čoraz väčšími točil okolo otázky: či *smrť* ako jav má, alebo nemá zmysel. A jeho odpoveď

znie: pre kultúrneho človeka nemá zmysel. A to preto, lebo civilizovaný, do „pokroku“ donekonečna zasadený jednotlivý život už podľa svojho vlastného imanentného zmyslu by nemal mať koniec. Lebo pre toho, kto sa v ňom nachádza, vždy jestvuje ďalší pokrok; nikto, kto zomiera, nestojí na výške spočívajúcej v nekonečnosti. Abrahám alebo nejaký roľník v dávnych dobách zomieral „starý a životom nasýtený“, pretože sa nachádzal v organickom kolobehu života, pretože ho život aj svojím zmyslom priviedol k večeru jeho dní a ponúkol už všetko, čo mohol ponúknuť, pretože už nezostali nijaké záhady, ktoré by si ešte prial vyriešiť, a preto už bol so všetkým „spokojný“. Lenže kultúrny človek, zasadený do neprestajného obohacovania civilizácie myšlienkami, poznatkami, problémami, môže byť „životom unavený“, ale nie životom nasýtený. Lebo z toho, čo život ducha ustavične nanovo rodí, uloví len nepatrnú časť a vždy iba niečo predbežné, nič konečne platné, a preto je pre neho smrť nezmyselnou udalosťou. A pretože je smrť nezmyselná, je nezmyselný aj kultúrny život ako taký, ktorý práve svojou nezmyselnou „pokrokovosťou“ dáva smrti punc nezmyselnosti. Vo všetkých jeho neskorých románoch sa nachádza táto myšlienka ako základný tón tolstojovského umenia.

Aké stanovisko k tomu zaujať? Má „pokrok“ sám osebe nejaký poznateľný zmysel, ktorý presahuje čisto technickú stránku, takže služba pokroku by tak bola zmysluplným povolaním? Túto otázku treba nastoliť. To však už nie je iba otázka povolania k vede, teda problém: Čo znamená veda ako povolanie pre toho, kto sa jej venuje, ale iná otázka: Aké je *poslanie vedy* v celkovom živote ľudstva? Aká je jej hodnota?

Medzi minulosťou a prítomnosťou je tu obrovský protiklad. Ak si spomeniete na nádherný obraz na začiatku siedmej knihy Platonovej Ústavy: na pripútaných jaskynných ľudí, ktorých tváre smerujú ku skalnej stene pred nimi, zdroj svetla, ktorý nemôžu vidieť, je za nimi, preto sa zaoberajú iba tieňovými obrazmi, ktoré zdroj

svetla vrhá na stenu a pokúšajú sa preniknúť do ich súvislostí. Až sa jednému z nich podarí prelomiť putá, poobhliadne sa a zbadá: slnko. Oslepený tápe okolo seba a blaboce o tom, čo videl. Ostatní hovoria, že blúzni. Postupne sa však naučí pozerat do svetla a potom je jeho úlohou zostúpiť k jaskynným ľuďom a vyviesť ich na svetlo. On je filozofom, slnko je však pravdou vedy, ktorá sa sama neženie za preludmi a tieňmi, ale za pravým bytím.

Ktože sa dnes takto stavia k vede? Dnes je cítenie práve mládeže skôr opačné: Myšlienkové výtvary vedy sú ríšou umelých abstrakcií stojacich za svetom, ktoré sa svojimi vyziabnutými rukami usilujú zachytiť krv a miazgu skutočného života bez toho, aby sa ich niekedy zmocnili. Lenže tu v živote, v tom, čo bolo pre Platona tieňohrou na stenách jaskyne, pulzuje skutočná realita, to ostatné sú z nej odvodené, života zbavené príznaky a nič iné. Ako sa uskutočnila táto premena? Vášnivé nadšenie Platona v Ústave sa dá napokon objasniť tým, že si vtedy prvýkrát uvedomil zmysel jedného z hlavných prostriedkov celého vedeckého poznania: *pojmu*. Jeho dosah objavil Sokrates. No nie iba on sám na svete. V Indii môžete nájsť úplne podobné začiatky logiky, ako je logika Aristotelova. Ale nikde s takým uvedením si významu. Zdá sa, že sa tu prvý raz objavil prostriedok, ktorým bolo možné posadiť niekoho do logického zveráka, takže sa z neho nedostane, kým neprizná, že alebo nič nevie, alebo že toto a nič iné je pravda, večná pravda, ktorá nikdy nezanikne, ako činy a snahy slepých ľudí. To bol ten obrovský zážitok, ktorý mali Sokratovi žiaci. A zdalo sa, že z toho vyplýva, že ak nájdeme pravý pojem krásna, dobra alebo hoci aj statočnosti, duše — a čohokoľvek iného — tak potom môžeme postihnúť aj ich pravé bytie, a to sa zároveň zdalo cestou k tomu, aby sme vedeli a učili, ako máme v živote správne konať, predovšetkým ako občania štátu. Lebo najmä o túto otázku išlo celkom politicky mysliacim Helénom. Preto sa pestovala veda.

K tomuto objavu helénskeho ducha pristúpil ako dieťa renesancie druhý veľký nástroj vedeckej práce: racionálny experiment ako prostriedok spoľahlivej kontroly skúsenosti, bez ktorého by dnešná empirická veda nebola možná. Experimentovalo sa aj predtým: vo fyziológii napríklad v Indii v službách asketickej techniky jógy, v matematike v helénskej antike pre vojnovotechnické ciele, v stredoveku napríklad pre ciele baníctva. Lenže experiment pozdvihnutý na princíp skúmania ako taký — to je zásluha renesancie. Cestu tu razili veľkí novátori v oblasti *umenia*: Leonardo a jemu podobní, predovšetkým veľmi charakteristickým spôsobom experimentátori v hudbe 16. storočia so svojimi pokusnými klavírmi. Odtiaľ putoval experiment do vedy predovšetkým prostredníctvom Galileiho, do teórie prostredníctvom Bacona; a potom ho prevzali jednotlivé exaktné disciplíny na univerzitách na kontinente, najskôr predovšetkým v Taliansku a Holandsku.

Čo znamenala veda pre týchto ľudí na prahu novoveku? Pre umeleckých experimentátorov typu Leonarda a pre hudobných novátorov znamenala cestu k *pravému* umeniu, čo pre nich zároveň znamenalo: k pravej *prírode*. Umenie malo byť povýšené na úroveň vedy, a to zároveň a predovšetkým znamenalo: povýšiť umelca na úroveň učenca — spoločensky aj zmyslom jeho života. To je tá ťažiadosť, z ktorej vychádza napríklad aj Leonardova kniha o maliarstve. A dnes? „Veda ako cesta k prírode“ — to by mládeži znelo ako blasfémia. Nie, naopak: vykúpenie človeka z intelektualizmu vedy, aby sa vrátil k vlastnej prirodzenosti a tým aj k prírode vôbec! Veda ako cesta k umeniu? Tu už je aj kritika zbytočná. — Lenže od vedy v období vzniku exaktných prírodných vied sa očakávalo ešte viac. Ak si spomeniete na výrok Swammerdama: „Predkladám vám tu dôkaz prozreteľnosti božej v anatómii vši,“ tak uvidíte, čo (nepriamo) protestantsky a puritánsky ovplyvnená vedecká práca pokladala vtedy za svoju vlastnú úlohu: cestu k bohu.

Tú už človek nenachádzal vtedy u filozofov a v ich pojmoch a dedukciách: — to, že sa boh nedá nájsť na tejto ceste, na ktorej ho hľadal stredovek, vedela celá vtedajšia pietistická teológia, predovšetkým Spener. Boh je skrytý, jeho cesty nie sú našimi cestami, jeho myšlienky nie sú našimi myšlienkami. Ale v exaktných prírodných vedách, kde bolo možné jeho diela fyzicky uchopiť, človek dúfal, že príde na stopu jeho zámerom so svetom. A dnes? Kto ešte dnes verí — okrem niekoľkých veľkých detí, ktoré nájdeme práve v prírodných vedách — že nás môžu poznatky astronómie alebo biológie, fyziky či chémie čo len trochu poučiť o *zmysle* sveta, alebo aspoň o tom: akou cestou by sme mohli takému „zmyslu“ — ak existuje — prísť na stopu? Ak sú tieto poznatky na niečo dobré, potom na to, že v nás vieru v niečo také ako „zmysel“ sveta nechajú aj s koreňmi odumrieť! A dokonca: veda ako cesta „k bohu?“ Ona, špecificky bohu taká cudzia moc? Že takou skutočne je, o tom nebude — či si to už prizná, alebo nie — vo svojom najvlastnejšom vnútri dnes už nikto pochybovať. Vykúpenie z racionalizmu a intelektualizmu vedy je základným predpokladom života v spoločenstve s tým, čo je božské: toto alebo svojím zmyslom čosi podobné je jedným zo základných hesiel, ktoré počúvame od našej citlivo nábožensky ladenej alebo po náboženskom zážitku dychtiacej mládeže. A nielen po náboženskom zážitku, ale po zážitku vôbec. Čudná je iba cesta, ktorou sa ide: že totiž to jediné, čoho sa intelektualizmus doteraz nedotkol, práve tie sféry iracionálneho si teraz všima a berie pod lupu. Lebo ďalej sa prakticky moderná intelektualistická romantika iracionálneho nedostáva. Táto cesta k oslobodeniu od intelektualizmu prináša práve opak toho, čo si tí, ktorí ju nastúpili, predstavujú ako jej cieľ. — Totiž že sa v naivnom optimizme práve ako cesta *k šťastiu* oslávila nakoniec veda, to znamená, technika ovládania života na nej založená — toto po Nietzscheho zdrvivúcej kritike tých „posledných ľudí“, čo „vynašli šťastie“, môžem

úplne nechať bokom. Kto tomu verí okrem niekoľkých veľkých detí na katedre alebo v redakciách?

Vráťme sa však späť. Čo je za týchto vnútorných predpokladov zmyslom vedy ako povolania, keď všetky tieto predchádzajúce ilúzie: „cesta k pravému bytiu“, „cesta k pravému umeniu“, „cesta k pravej prírode“, „cesta k pravému bohu“, „cesta k pravému šťastiu“ padli. Najjednoduchšiu odpoveď dal Tolstoj slovami: „Veda je nezmyselná, lebo nedáva odpoveď na jedinú otázku, ktorá je pre nás dôležitá: Čo máme robiť? Ako máme žiť?“ Fakt, že takúto odpoveď nedáva, je nesporný. Otázka však znie, v akom zmysle nedáva odpoveď a či by azda predsa len nemohla niečo poskytnúť tomu, kto sa správne pýta. — Dnes sa často hovorí o „bezpredkladovej“ vede. Existuje čosi také? Závisí od toho, čo tým rozumieme. Pri každej vedeckej práci sa vždy predpokladá platnosť pravidiel logiky a metodiky, týchto všeobecných základov našej orientácie vo svete. Tieto predpoklady sú, aspoň pokiaľ ide o našu špecifickú otázku, najmenej problematické. Ďalej sa však predpokladá, že to, čo vzniká pri vedeckej práci, je *dôležité* v tom zmysle, že je „hodné poznania“. A v tom sú zrejme všetky naše problémy. Lebo tento predpoklad sa nedá dokázať prostriedkami vedy. Dá sa iba *interpretovať* jeho konečný zmysel, ktorý potom musíme odmietnuť alebo prijať, vždy podľa vlastného zásadného postoja k životu.

Veľmi rozdielny je ďalej vzťah vedeckej práce k týmto jej predpokladom, vždy podľa ich štruktúry. Prírodné vedy, ako fyzika, chémia, astronómia predpokladajú ako samozrejmosť, že základné zákony kozmického diania — konštruovateľné v hraniciach danej vedy — sú hodné toho, aby sme ich poznávali. Nielen preto, že týmito poznatkami možno dosiahnuť technické úspechy, ale aj „pre ne samy“, ak sa majú stať „povoláním“. Tento predpoklad sám vôbec nie je dokázateľný. A či tento svet, ktorý opisujú, je hodný svojej existencie, či má nejaký „zmysel“ a či má zmysel v ňom existovať,

to už veda vôbec nemôže dokázať. Na to sa však spomínané vedy nespytujú. Alebo vezmeme si vysoko rozvinutú praktickú vedu, akou je moderná medicína. Všeobecným „predpokladom“ lekárskej práce je — triviálne povedané — že úloha udržania života ako taká a maximálne možné zmiernenie utrpenia ako také sú samy osebe pozitívne. A to je problematické. Lekár udržiava svojimi prostriedkami pri živote na smrť chorého človeka, aj keď ho ten úpenlivo prosí, aby ho od takého života oslobodil, aj keď si rodinní príslušníci, pre ktorých je tento život bezcenný, prajú, aby chorý nemusel trpieť; pritom náklady na udržiavanie bezcenného života sa pre nich stávajú neúnosnými — môže ísť o úbohého šialenca — a rodinní príslušníci, či si to už priznávajú, alebo nie, si radšej želajú, musia si želať jeho smrť. Lenže predpoklady medicíny a trestný zákonník bránia lekárovi, aby to akceptoval. Či život je hodný života a kedy ho je hodný, na to sa medicína nespytuje. Všetky prírodné vedy nám dávajú odpoveď na otázku: Čo máme robiť, *ak* chceme život *technicky* zvládnuť? Či ho však *technicky* chceme alebo máme zvládnuť a či to vôbec má nejaký zmysel — to si alebo vôbec nevšímajú, alebo to pre svoje ciele predpokladajú. Alebo vezmite si takú disciplínu ako veda o umení. Existenciu umeleckých diel chápe estetika ako daný fakt. Pokúša sa preskúmať, za akých podmienok sa tento stav vyskytuje. Ale nenastoluje otázku, či ríša umenia nie je azda ríšou diabolskej nádhery, ríšou tohto sveta, a preto vo svojej podstate protibožskou a svojím najvlastnejším aristokratickým duchom zameranou proti bratskej láske. Estetika sa teda nespytuje, či umelecké diela *majú* existovať. — Alebo taká právna veda — konštatuje, čo platí podľa pravidiel súcasi logicky nevyhnutne, súcasi v dôsledku konvenčne daných schém striktného právneho myslenia, teda: *ak* sa určité právne pravidlá a určité metódy ich interpretácie uznávajú za záväzné. Či má právo existovať a či sa práve tieto pravidlá majú stanovovať, na to neodpovedá; lebo môže

iba uviesť: ak chce niekto dosiahnuť úspech, je toto právne pravidlo podľa noriem nášho právneho myslenia vhodným prostriedkom na jeho dosiahnutie. Alebo vezmite si také historické vedy o kultúre. Učia nás, ako chápať politické, umelecké, literárne a sociálne kultúrne javy v podmienkach ich vzniku. Nedávajú však samy od seba odpoveď ani na otázku: či tieto kultúrne javy boli a sú *hodné* toho, aby jestvovali. Ani neodpovedajú na inú otázku: či sa hodno namáhať, aby sme ich poznali. Predpokladajú, že jestvuje záujem, aby sa takýmto spôsobom zúčastňovali na spoločenstve „kultúrnych ľudí“. Ale že je to skutočne tak, to nie sú schopné nikomu „vedecky“ dokázať, a že to predpokladajú, nie je ešte dôkazom, že je to samozrejmé. V skutočnosti to vôbec také nie je.

Ostaňme však pri disciplínach, ktoré sú mi najbližšie, teda pri sociológii, histórii, národnej ekonómii a náuke o štáte, ako aj pri tých odvetviach filozofie kultúry, ktoré si kladú za úlohu interpretáciu spomínaných disciplín. Hovorí sa a ja sa pod to podpíšem, že politika nepatrí do posluchárne. Nepatrí tam zo strany študentov. Takisto by som odsúdil napríklad aj prípad, keď sa v posluchárni môjho bývalého kolegu Dietricha Schäfera v Berlíne zhromaždili okolo katedry pacifistickí študenti a narobili strašný randál, aj prípad, keď to isté urobili antipacifistickí študenti profesorovi Foersterovi, od ktorého som svojimi názormi v mnohom na hony vzdialený. Pravda, politika nepatrí do posluchárne ani zo strany docenta. Najmä vtedy nie a vtedy najmenej, keď sa politikou zaoberá vedec. Lebo prakticko-politický postoj a vedecká analýza politických útvarov a stranického stanoviska sú dve rozdielne veci. Ak niekto hovorí na ľudovom zhromaždení o demokracii, nerobí zo svojho osobného postoja tajomstvo: veď v tomto prípade je jeho psou povinnosťou zaujať jasný stranický postoj. Slová, ktoré používa, nie sú prostriedkami vedeckej analýzy, ale politického ovplyvňovania postojov iných ľudí. Nie sú radlicami kypriacimi pôdu kontem-

platívneho myslenia, ale mečmi proti súperom: bojovými prostriedkami. Naproti tomu v prednáške alebo v posluchárni by bolo zločinom používať slovo takým spôsobom. Ak tam bude reč o „demokracii“, budú sa vymedzovať jej rozličné formy, analyzovať spôsob ich fungovania, zisťovať jednotlivé následky rozličných foriem demokracie pre životné podmienky, budú sa konfrontovať s inými, nedemokratickými formami politického usporiadania, pôjde o pokus dostať sa tak ďaleko, aby bol poslucháč schopný nájsť bod, na základe ktorého by mohol k tomu zaujať stanovisko on, vychádzajúc zo *svojich* zásadných ideálov. Skutočný učiteľ sa však bude vystríhať, aby poslucháčovi z katedry vnucoval nejaký postoj, či už vlastným slovným prejavom, alebo sugesciou — lebo je to, prirodzene, najmenej čestný spôsob, ak sa „nechávajú hovoriť fakty“.

Prečo to vlastne nemáme robiť? Vopred uvádzam, že niektorí veľmi vážení kolegovia sú toho názoru, že sa toto sebauskromnenie vôbec nedá uskutočniť, a keby sa aj dalo, vraj by sme sa spomínanému postupu vyhýbali iba z rozmaru. Nuž, nikomu nemožno vedecky demonštrovať, čo je jeho povinnosťou ako akademického učiteľa. Požadovať môžeme od neho iba intelektuálnu korektnosť: aby uznal, že na jednej strane zisťovanie faktov, zisťovanie matematických alebo logických údajov či vnútornej štruktúry produktov kultúry a na druhej strane odpoveď na otázku *hodnoty* kultúry a jej jednotlivých obsahov, ako aj odpoveď na otázku, ako má človek *konať* v rámci kultúrneho spoločenstva a politických zväzov: — to sú teda dva úplne *heterogénne* problémy. Ak sa nás však ďalej spytuje, prečo nemá hovoriť o obidvoch v posluchárni, potom mu treba odpovedať: lebo prorok a demagóg nepatria za katedru posluchárne. Prorokovi a demagógovi treba povedať: „Choď do ulíc a hovor verejne.“ To znamená tam, kde je možná kritika. V posluchárni, kde sedíme tvárou v tvár svojim poslucháčom, oni majú mlčať a učiteľ hovoriť; pokladám to za nezodpovedné, totiž ak takú

okolnosť, že študenti musia kvôli svojmu postupu navštevovať prednášku nejakého učiteľa a že tam nie je nikto, kto by mohol proti nemu vystúpiť s kritikou, využíva učiteľ nie na to, čo je jeho úlohou, teda aby bol poslucháčom užitočný svojimi vedomosťami a vedeckými skúsenosťami, ale na to, aby im vštepoval svoje politické názory. Zaiste je možné, že niekomu sa iba nedostatočne darí vylúčiť svoju subjektívnu sympatiu. Vtedy sa vystavuje najostrejšej kritike pred fórom vlastného svedomia. To ešte nič neznamená, lebo sú možné aj iné, čisto faktické omyly, a predsa sa tým nevyvracia povinnosť: hľadať pravdu. Odmietam takýto postup akademického učiteľa aj z vedeckého záujmu, a práve z čisto vedeckého záujmu. Mohol by som predviesť na dielach našich historikov, že tam, kde prichádza muž vedy s vlastným hodnotovým súdom, *prestáva* dokonalé chápanie faktov. Lenže to presahuje tému dnešného večera a vyžadovalo by si to veľmi dlhé vysvetľovanie.

Pýtam sa iba: Ako sa má na jednej strane veriaci katolík, na druhej strane slobodomurár v prednáške o cirkevných a štátnych formách alebo o dejinách náboženstva — ako sa má teda v týchto veciach priviesť k rovnakému *hodnoteniu*! To je vylúčené. A predsa si akademický učiteľ musí želať a od seba vyžadovať, aby bol svojimi vedomosťami a metódami užitočný aj jednému, aj druhému. Teraz však právom povie: veriaci katolík nikdy neprijme názor na fakty opisujúce vznik kresťanstva, ak mu ho prednesie učiteľ, ktorý vychádza z iných dogmatických predpokladov. Určite! Rozdiel je však v tom, že „bezpredpokladová“ veda, t. j. tá, ktorá odmieta poplatnosť náboženstvu, v skutočnosti neuznáva „zázrak“ a „zjavenie“. Tým by sa spreneverila svojim „predpokladom“. Veriaci pozná obidvoje. A „bezpredpokladová“ veda vyžaduje od neho nie menej — ale ani nie viac — než to, aby uznal, že ak má veda tento proces vysvetliť bez nadprirodzených zásahov, ktoré empirické objasňovanie nemôže akceptovať ako kauzálne

momenty, musí ho vysvetľovať práve tak, ako sa o to pokúša. To však veriaci môže pripustiť bez toho, aby sa spreneveril svojej viere.

Či azda pre niekoho, komu je fakt ako taký ľahostajný a iba praktický postoj je dôležitý, nemá veda vôbec nijaký zmysel? Asi má. Teda najsamprv. Ak má byť niekto dobrým učiteľom, jeho prvoradou úlohou je učiť svojich žiakov *uznávať nepohodlné* fakty, myslím také, ktoré sú nepohodlné jeho straníckemu názoru; a pre každý stranícky názor — napríklad aj pre môj — také nanajvýš nepohodlné fakty existujú. Domnievam sa, že ak akademický učiteľ vedie svojich poslucháčov k tomu, aby si na ne zvykali, dosahuje viac než iba intelektuálny úspech, som taký neskromný, že by som použil výraz „mravný úspech“, aj keď to azda pre takú obyčajnú samozrejmosť môže znieť príliš pateticky.

Doteraz som hovoril iba o *praktických* dôvodoch, prečo sa máme vyhýbať vnučovaniu osobného postoja. Lenže tu sa to nekončí. Nemožnosť „vedecky“ zastávať praktické postoje — okrem prípadu, keď sa objasňujú prostriedky na pevne *daný* predpokladaný cieľ — vyplýva z oveľa hlbších príčin. Takéto zastávanie je v podstate nezmyselné preto, lebo rozličné hodnotové poriadky sveta stoja proti sebe v nezmieriteľnom boji. Starý Mill, ktorého filozofiu inak nechcem chváliť, má však pravdu, keď tvrdí, že keby sme vychádzali z čistej skúsenosti, dospeli by sme k polyteizmu. Je to plytká formulácia a znie paradoxne, ale je v nej kus pravdy. Ak dnes opäť čosi vieme, tak to, že niečo môže byť sväté, aj keď to nie je krásne, skôr práve preto, lebo to nie je a *pokiaľ* to nie je krásne — dôkazy môžete nájsť v 53. kapitole Knihy Izaiáša a v 21. žalme — a že niečo môže byť krásne, aj keď to nie je dobré, a práve v tom, v čom nie je dobré, to vieme od Nietzscheho čias opäť a predtým to nájdete už vo *Fleurs du mal*, ako nazval Baudelaire svoju básnickú zbierku — a patrí už k otrepanej múdrosti, že niečo môže byť pravdivé, aj keď to nie je a práve preto, lebo to nie je

ani krásne, ani sväté, ani dobré. To sú však iba najelementárnejšie prípady tohto boja bohov jednotlivých poriadkov a hodnôt. Ako by sa dalo „vedecky“ rozhodnúť medzi hodnotou francúzskej a nemeckej kultúry, to neviem. Tu ide o vzájomný a večný spor rozličných bohov. Je to len v inom zmysle ako v starovekom svete, ktorý ešte nebol pozbavený čara bohov a démonov: ako kedysi Helén obetoval raz Afrodite, potom Apolónovi a predovšetkým každému z bohov svojho mesta, tak je to dodnes, aj keď je toto správanie pozbavené čara a mýtickej, ale vnútorne predsa len pravej plastickej. A nad týmito bohmi a v ich boji vládne osud, ale rozhodne nie „veda“. Pochopiť sa dá iba to, čo je božské pre jeden a čo pre druhý poriadok, alebo čo je božské v jednom a čo v druhom poriadku. Tým sa však nadobro končí výklad profesora v posluchárni, no ani zďaleka sa nekončí obrovský problém *života*, ktorý v tom väzí. Lenže tu majú slovo iné mocnosti ako katedry univerzít. Kto naberie toľko odvahy a podujme sa na „vedecké vyvrátenie“ etiky kázania na hore alebo hoci aj vety: „Neodporuj zlu“ alebo podobenstvu o jednom a druhom líci? A predsa je jasné, že z hľadiska postavenia človeka vo svete je etika, ktorá sa tu káže, etikou nedôstojnosti: človek má voľbu medzi náboženskou dôstojnosťou, ktorú prináša táto etika, a dôstojnosťou muža, ktorá káže čosi celkom iné: „Odporuj zlu — inak si za jeho prevahu spoluzodpovedný.“ Podľa zásadného postoja je pre jednotlivca jedno vždy diablom, druhé bohom a jednotlivec sa musí rozhodnúť, čo je *pre neho* diablom a čo bohom. A tak to ide vo všetkých poriadkoch života. Veľkolepý racionalizmus eticko-metodického spôsobu života, ktorý pramení z každého náboženského proroctva, zbavil toto mnohobožstvo trónu v prospech „Jedného, Najvyššieho“ — a bol potom tvárou v tvár k realitám vonkajšieho a vnútorného života donútený ku kompromisom a relativizáciám, ktoré všetci poznáme z dejín kresťanstva. Dnes je to však náboženská „každodennosť“. Mnohí starí bohovia, zba-

vení čara, a preto sa objavujúci v podobe neosobných síl, vystupujú zo svojich hrobov, usilujú sa získať moc nad naším životom a opäť začínajú medzi sebou svoj večný boj. Čo je však pre moderného človeka také ťažké a pre mladú generáciu najťažšie: obstať v takejto *každodennosti*. Celá honba za „zážitkom“ pochádza z tejto slabosti. Lebo je slabosťou, ak človek nie je schopný pozrieť sa do vážnej tváre osudu doby.

Osudom našej kultúry je, že si to znovu začíname jasnejšie uvedomovať, keď nám predtým údajná alebo údajne výlučná orientácia na veľkolepý pátos kresťanskej etiky tisícročie zaslepovala oči.

Ale dosť už o týchto otázkach, ktoré vedú príliš ďaleko. Časť našej mládeže by sa mylila, keby na toto všetko odpovedala: „Áno, lenže my prichádzame na prednášku preto, aby sme zažili aj čosi iné ako len analýzy a konštatovania faktov,“ — omyl je v tom, že v profesorovi nehľadajú človeka, ktorý stojí pred nimi, ale kohosi iného — *vodcu*, a nie *učiteľa*. Lenže za katedru nás postavili len ako *učiteľov*. To sú dve rozdielne veci a že je to tak, o tom sa ľahko presvedčíme. Dovoľte mi ešte raz vás zaviesť do Ameriky, lebo tam sa s týmito vecami stretávame v ich najnápadnejšej pôvodnosti. Americký mládenec sa učí nevysloviteľne menej než náš. Napriek neuveriteľnému množstvu skúšok sa z neho ešte nestal — podľa *zmyslu* jeho školského života — ten absolútne skúškový človek, akým je nemecký mládenec. Lebo byrokracia, ktorá predpokladá diplom zo skúšky ako vstupenku do riše úradných príjmov, je tam ešte len v začiatkoch. Mladý Američan nemá rešpekt pred ničím a nikým, pred nijakou tradíciou a nijakým úradom, nanajvýš ak pred osobným výkonom nejakého človeka: *to* nazýva Američan „demokraciou“. Nech je realita v porovnaní s týmto zmyslovým obsahom akokoľvek skreslená, zmyslový obsah je nasledujúci a o ten nám ide. O učiteľovi, ktorý stojí pred ním, má asi takú predstavu: za otcove peniaze mi predáva vedomosti a metó-

dy presne tak ako zeleninárka mojej matke kapustu. Tým je to vybavené. Pravda, ak je učiteľ povedzme majstrom vo futbale, potom je v tejto oblasti jeho vodcom. Ak to tak nie je (alebo nejako podobne v inom športovom odvetví), potom je iba učiteľom a ničím viac. A ani jednému mladému americkému mužovi nezide na um, aby si dal od neho predávať „svetonázory“ alebo smerodajné pravidlá na svoj spôsob života. Nuž v takejto podobe to odmietame. Otázka však znie, či v tomto životnom pocite, ktorý som trochu úmyselne vystupňoval do extrému, predsa len nie je zrnko pravdy.

Kolegovia a kolegyně! S týmito nárokmi na naše vodcovské kvality prichádzate k nám na prednášky a neuvedomujete si, že zo sto profesorov najmenej deväťdesiat deväť nielenže nie sú futbalovými majstrami vo veciach života, ale že sa ani nevydávajú ani nesmú vydávať za „vodcov“ v záležitostiach spôsobu života. Pamätajte si, že hodnota človeka nezávisí od toho, či má vodcovské kvality. Rozhodne kvality, ktoré z niekoho robia vynikajúceho vedca a akademického učiteľa, nie sú nikdy kvalitami vodcu v oblasti praktickej životnej orientácie, alebo špeciálnejšie, v politike. Je to čistá náhoda, ak má niekto obidve tieto kvality, a je veľmi povážlivé, ak si každý, kto stojí za katedrou, namýšľa, že má na ne nárok. Ešte povážlivejšie je, ak sa každému akademickému učiteľovi dovoľuje, aby sa v posluchárni hral na vodcu. Lebo väčšinou tí, čo sa za vodcov pokladajú, najčastejšie nimi nebývajú a predovšetkým: či nimi sú, alebo nie sú, na to situácia za katedrou neposkytuje nijakú možnosť *osvedčiť sa*. Profesor, ktorý sa cíti povolaným byť poradcom mládeže a požíva jej dôveru, nech sa osvedčí ako taký muž v osobnom styku človeka s človekom. A ak sa cíti povolaným zasahovať do bojov medzi svetonázormi a straníckymi názormi, nech to robí vonku na trhovisku života: v tlači, na zhromaždeniach, v spolkoch, kdekoľvek chce. Je to predsa len príliš pohodlné preukazovať od-

vahu na vyznanie tam, kde sú prítomní a azda inak zmýšľajúci odsúdení na mlčanie.

Nakoniec položíte otázku: ak je to tak, čo pozitívne poskytuje vlastne veda pre praktický a osobný „život“? A tým sme opäť pri probléme vedy ako „povolania“. Prirodzene, najprv poskytuje: poznatky o technike, ako sa život, vonkajšie veci, ale aj konanie ľudí zvládnu prostredníctvom kalkulácie: — nuž, poviete si, predsa je to len zeleninárka amerického mládenca. Aj ja si to myslím. Po druhé čo však zeleninárka už nerobí: poskytuje metódy a nástroje myslenia aj cvičenie myslenia. Možno si poviete: teraz to už síce nie je zelenina, ale ani nič viac než prostriedok, ako si zeleninu zaobstaráť. Dobre, nechajme to dnes bokom. Tým sa však našťastie príspevok vedy ešte nevyčerpal, lebo sme schopní dopomôcť vám k čomusi tretiemu: *k jasnosti*. Prirodzene, za predpokladu, že sami máme jasno. Pokiaľ je to tak, môžeme vám ozrejmiť, že k problému hodnoty, o ktorý v danej chvíli pôjde, možno prakticky zaujať rozličné stanoviská. — Prosím vás, aby ste pre zjednodušenie mysleli na sociálne javy ako príklad. Ak človek zaujme to či ono stanovisko, musí podľa skúseností vedy použiť tie a tie *prostriedky*, aby ho vedel prakticky realizovať. Tieto prostriedky sú azda aj osebe také, o ktorých sa domnievate, že ich musíte odmietnuť. Potom musí človek jednoducho voliť medzi cieľom a nevyhnutnými prostriedkami. „Sväti“ účel tieto prostriedky, alebo nie? Učiteľ vás môže postaviť pred nevyhnutnosť takej voľby, viac nemôže, pokiaľ chce ostať učiteľom a nestáť sa demagógom. Ďalej vám môže, prirodzene, povedať: ak chcete dosiahnuť ten a ten cieľ, musíte počítať s tými a onými vedľajšími dôsledkami, ktoré sa podľa skúsenosti dostavia: opäť rovnaká situácia. Zatiaľ sú to ešte všetky problémy, ktoré sa môžu objaviť aj pred každým technikom, ten sa musí tiež často rozhodnúť podľa princípu menšieho zla alebo relatívne najlepšieho riešenia. Lenže jedna, a to tá najdôležitejšia vec je pre neho zvyčajne daná: *cieľ*. No

práve to *nie je* náš prípad, pokiaľ skutočne ide o „zásadné“ problémy. A až tým sa dostávame k poslednému príspevku, ktorým môže veda ako taká prispieť k jasnosti, a zároveň sa dostávame aj k jej hraniciam: môžeme — a máme — vám aj povedať: ten a ten praktický postoj sa dá s vnútornou dôslednosťou, a teda podľa svojho *zmyslu*, čestne odvodiť z tých a tých zásadných svetonázorových postojov — možno z jedného alebo azda aj z rozličných — ale z tých a tých iných postojov sa odvodiť nedá. Obrazne povedané, slúžite tomuto bohu a *ubližujete každému inému*, ak sa rozhodnete pre tento postoj. Lebo nevyhnutne dospejete k týmto a týmto konečným vnútorným *dôsledkom*, ktoré majú zmysel, len ak ostanete verní sami sebe. To sa dá dosiahnuť aspoň v princípe. Odborná disciplína filozofia a vo svojej podstate filozofické principiálne výklady čiastkových disciplín sa o to pokúšajú. Ak svojej veci rozumieme (čo sa tu jednoducho musí predpokladať), môžeme jednotlivca pobádať alebo mu aspoň pomôcť, aby sám pred sebou *uvážil konečný zmysel svojho konania*. Nezdá sa mi, že by to bolo veľmi málo, aj pre čisto osobný život. Ak sa to nejakému učiteľovi darí, som v pokušení aj tu povedať: že stojí v službách „mravných“ síl: teda povinnosti objasňovať a vytvárať pocit zodpovednosti a domnievam sa, že bude toho schopný tým väčší, čím svedomitejšie sa vystríha vnucovať alebo vsugerovať poslucháčom nejaký postoj.

Názory, ktoré vám tu prednášam, vychádzajú vždy z jedného základného faktu: že totiž život, pokiaľ spočíva sám v sebe a pokiaľ ho máme z neho samého pochopiť, pozná len večný vzájomný boj oných bohov — priamo povedané: pozná len nezlučiteľnosť, a teda neriešiteľnosť boja *možných* zásadných stanovísk k životu, a teda nevyhnutnosť *rozhodnúť* sa medzi nimi. Či je veda za takých podmienok hodná toho, aby sa niekomu stala „povoláním“, a či sama má objektívne hodnotné „poslanie“ — to je opäť hodnotový súd, o ktorom sa v posluchárni nemá nič vypovedať. Lebo pri

výuke je *predpokladom* odpovedať na túto otázku kladne. Osobne už svojou prácou odpovedám na túto otázku kladne. A to preto a z takého postoja, z ktorého intelektualizmus nenávidia ako najhoršieho diabla, takisto ako ho nenávidí dnes — alebo si väčšinou iba namýšľa — mládež. Lebo potom sú jej adresované slová: „Pamätajte si, že diabol je starý; zostarnete, kým ho pochopíte.“ Nemyslím to podľa jeho rodného listu, ale v tom zmysle, že ak chce človek s týmto diablom zúčtovať, nesmie pred ním unikať, ako sa to dnes často stáva, ale treba jeho cesty vidieť až do konca, aby sme zistili jeho moc i hranice.

To, že veda je dnes *odborne* pestovaným „povoláním“ v službách sebareflexie a poznávania faktických súvislostí, a nie nejakým milodarom veľtcov a prorokov, ktorí ponúkajú posvätnosti a zjavenia, ale ani nie je súčasťou špekulácií mudrcov a filozofov o *zmysle* sveta — to je nepopierateľná danosť našej historickej situácie, z ktorej nemôžeme uniknúť, ak chceme ostať verní sami sebe. A ak sa vo vás znova dvíha Tolstoj a spytuje sa: „Kto odpovie na otázku, čo máme vlastne robiť, pretože veda to nerobí?“ „A ako si máme zariadiť život?“ alebo v jazyku, ktorý sme dnes večer používali: „Ktorému z bojujúcich bohov máme slúžiť?“ „Možno slúžiť azda aj nejakému celkom inému a ktorý je to?“ — potom treba povedať, že odpovie na ňu iba prorok alebo spasiteľ. Ak tu nie je alebo sa v jeho príchod už neverí, celkom iste ho neprinútite zostúpiť na zem tým, že sa jeho úlohu pokúsia prevziať vo svojich posluchárňach tisícky profesorov ako štátom platení alebo privilegovaní malí proroci. Dokážu tým jedine, že si nikdy v celej šírke a význame neuvedomili rozhodujúci fakt: totiž že prorok, po ktorom mnohí z našej najmladšej generácie tak túžia, tu jednoducho *nie je*. Domnievam sa, že sa tým vôbec neposlúži vnútornému záujmu skutočne nábožensky „muzikálneho“ človeka, ak sa jemu aj iným zakrýva základný fakt, že jeho osudom je žiť v dobe cudzej bohu, bez prorokov, keď sa mu poskytuje ná-

hradka v podobe týchto katedrových prorocietv. Zdá sa mi, že poctivosť jeho náboženského cítenia by sa musela proti tomu vzoprieť. Teraz asi chcete povedať: Ale ako sa postaví k faktu existencie „teológie“ a jej nárokov byť „vedou“. Nevyhýbajme sa tejto otázke. „Teológia“ a „dogmy“ neexistujú síce univerzálne, ale ani výlučne v kresťanstve. Lebo (kráčajúc späť do minulosti) stretávame sa s nimi vo veľmi rozvinutej podobe aj v islame, manicheizme, gnosticizme, orfizme, parsizme, v budhizme a v hinduistických sektách, v taoizme i upanišádach a, prirodzene, aj v židovstve. Pravda, sú systematicky rozvinuté v najrozličnejšej miere. A nie náhodou ich západné kresťanstvo — na rozdiel od židovskej teológie — systematickejšie vybudovalo alebo sa o to usiluje, ale tu mal vývin teológie oveľa väčší historický význam. Vyvolal to helénsky duch, z ktorého vychádza celá teológia Západu, tak ako (zrejme) celá teológia Východu vychádza z indického myslenia. Každá teológia je intelektuálnou *racionalizáciou* obsahu náboženského spasenia. Ani jedna veda nie je absolútne bezpredpokladová a ani jedna nemôže zdôvodniť svoju hodnotu tomu, kto odmieta tieto predpoklady. No predsa: každá teológia spája svoju prácu a tým aj oprávnenosť vlastnej existencie s určitými špecifickými predpokladmi. V rozličnom zmysle a rozsahu. Pre *každú* teológiu, napríklad aj pre hinduistickú, platí predpoklad, že svet musí mať *zmysel* — a jej otázkou je, ako ho treba interpretovať, aby to bolo mysliteľné. Presne tak ako Kantova teória poznania vychádzala z predpokladu: „Vedecká pravda existuje, a teda aj *platí*“ — a potom sa pýtala: Za akých myšlienkových predpokladov je to (zmysluplne) možné? Alebo ako moderní estetici (výslovne — ako napríklad Gy. Lukács — alebo fakticky) vychádzajú z predpokladu, „že umelecké diela *existujú*“ — a potom sa pýtajú: Ako je to (zmysluplne) možné? Lenže teológie sa spravidla neuspokojujú s týmto (v podstate nábožensko-filozofickým) predpokladom. Lebo zvyčajne vychádzajú z ďal-

šieho predpokladu, že v určité „zjavenia“ ako fakty dôležité pre spasenie — teda ako také, ktoré umožňujú zmysluplný spôsob života — treba jednoducho veriť a že určité stavy a určité druhy konania majú kvalitu posvätnosti — to znamená, že vytvárajú nábožensko-zmysluplný spôsob života alebo jeho súčasť. A jej otázkou je potom opäť: Ako sa dajú tieto predpoklady, ktoré treba jednoducho prijať, v rámci určitého celkového obrazu sveta zmysluplne interpretovať? Pritom tieto predpoklady spočívajú pre teológiu mimo toho, čo je „vedou“. Nie sú „vedením“ vo zvyčajnom zmysle, ale tým, čo „máme“. Kto ich — vieru alebo ostatné posvätné príslušnosti — „nemá“, tomu ich nemôže nahradiť nijaká teológia. A už naozaj nie nejaká iná veda. Naopak: v každej „pozitívnej“ teológii sa veriaci dostáva k bodu, kde platí augustinianska veta: *credo non quod, sed quia absurdum est*. Schopnosť na tento virtuózný výkon „obetovania intelektu“ je najrozhodujúcejším znakom nábožensky pozitívne založeného človeka. Je to tak: — tento stav ukazuje, že aj napriek (či skôr pre) teológii (ktorá ho predsa odhaľuje) je napätie medzi hodnotovou sférou „vedy“ a hodnotovou sférou náboženskej spásy neprekonateľné.

„Obetu intelektu“ prináša spravidla iba učeník prorokovi, veriaci človek cirkvi. Ale nové proroctvo ešte nikdy nevzniklo z toho (zámerne tu opakujem tento obraz, ktorý mnohých ľudí pohoršil), že mnohí moderní intelektuáli pocitujú potrebu, aby si dušu takrečeno zariadili zaručene pravými starožitnosťami, a pritom si spomenú, že k nim patrilo aj náboženstvo, ktoré im teraz odrazu chýba a namiesto ktorého si ako náhradku vyzdobujú domácu kaplnku s detinsky svätými obrázkami zo všetkých kútov sveta alebo si vytvárajú surogát v podobe najrozličnejších zážitkov, ktorým pripisujú dôstojnosť mystickej posvätnosti a s ktorými potom kupčia na knižnom trhu. To je však jednoducho podvod alebo sebaklam. Lenže vôbec nie je podvodom, ale čímsi veľmi vážnym a pravdivým, čo azda niekedy

aj vlastný zmysel skresľuje, ak niektoré zo skupín mládeže, ktoré vyrástli v tichosti posledných rokov, interpretujú svoj vlastný vzťah v ľudskom spoločenstve ako vzťah náboženský, kozmický alebo mystický. Je síce pravda, že s každým aktom pravého bratstva sa môže spájať vedenie preto, lebo sa ním k nadosobnej ríši pridáva čosi, čo natrvalo ostáva, ale aj tak sa mi zdá pochybným, či sa dôstojnosť čisto ľudských vzťahov v spoločenstve stupňuje týmito náboženskými interpretáciami. — Mimochodom, to už sem nepatrí. —

Je osudom našej doby s jej vlastnou racionalizáciou a intelektualizáciou, predovšetkým však tým, že svet je zbavovaný čara, že práve najvyššie a najsublimovanejšie hodnoty ustúpili z verejnosti do úzadia, buď do zászvetnej ríše mystického života, alebo do bratstva bezprostredných vzájomných vzťahov jednotlivcov. Nie je náhodné ani to, že naše najvyššie umenie je intímne, a nie monumentálne, ani to, že dnes iba v rámci najmenšieho spoločenstva, od človeka k človeku, pianissimo, pulzuje to, čo kedysi ako prorocká pneuma prechádzalo v búrlivom ohni cez veľké spoločenstvá a stmeľovalo ich. Ak sa pokúsime vynútiť si a „vynájsť“ monumentálne umelecké zmýšľanie, vznikne taký žalostný nepodarok ako v mnohých pamätníkoch posledných dvadsiatich rokov. Ak sa niekto pokúsi vymyslieť náboženské novotvary bez nového, pravého proroctva, vznikne čosi, čo je vo svojom vnútornom zmysle podobné, ale čo musí pôsobiť ešte odpudzujúcejšie. A katedrové proročovanie bude napokon vytvárať iba fanatické sekty, ale nikdy nie pravé spoločenstvo. Kto nie je schopný tento osud doby mužne znášať, tomu treba povedať: Nech sa radšej vráti, mlčky, bez obvyklej verejnej reklamy renegátov, proste a jednoducho do široko a milosrdne otvorenej náruče starých cirkví. Nebudú mu to zazlievať. Tak či onak bude musieť priniesť „intelektuálnu obeť“ — to je nevyhnutné. Ak to skutočne urobí, nebudeme ho za to haníť. Lebo takáto obeť intelektu je mravne predsa len čosi iné než obchádza-

nie povinnosti prostej intelektuálnej korektnosti, ktoré nastupuje vtedy, keď človek nemá odvahu objasniť si vlastné zásadné postoje a túto povinnosť si uľahčuje slaboškými relativizáciami. A túto povinnosť pokladám za vyššiu než katedrové prorocktva, ktoré si neuvedomujú, že v priestoroch posluchárne platí iba jediná cnosť: prostá intelektuálna korektnosť. Tá nám však ukladá, aby sme skonštatovali, že dnes je pre mnohých tých, čo túžobne očakávajú nových prorokov a spasiateľov, rovnaká situácia, aká vyznieva z krásnej edómskej piesne strážcu z doby vyhnanstva, nachádzajúcej sa v knihe Izaiášovej: „Ktosi volá ku mne zo Seíru: Strážny, dokedy potrvá noc? Strážny, dokedy potrvá noc? Strážny hovorí: Príde ráno, ale ešte je noc. Ak sa chcete pýtať, pýtajte sa! Príďte znova!“ Ľud, ktorému to povedali, sa pýtal a túžobne očakával viac než dve tisícročia a my poznáme jeho strastný osud. Chceme z toho vyvodiť poučenie: nestačí iba túžiť a očakávať, ale to treba robiť inak: pustiť sa do práce a obstať v „požiadavke dňa“ — ľudsky aj v povolání. To je však prosté a jednoduché vtedy, keď každý nájde a poslúchne démona, čo drží vlákna jeho života.*

* Wissenschaft als Beruf (1919). In: Weber, Max: Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen 1922, s. 524—555.

Zobrané state k sociológii náboženstva

Úvodná poznámka

Syn moderného európskeho kultúrneho sveta nevyhnutne a právom bude uvažovať o univerzálnych historických problémoch z aspektu otázky: Aké zrefazenie okolností viedlo k tomu, že práve na pôde Západu a iba tu vznikli kultúrne javy, ktoré — ako si to aspoň radi predstavujeme — mali pre ďalší smer vývinu *univerzálny* význam a platnosť?

Iba na Západe existuje „veda“ v takom štádiu vývinu, ktoré dnes uznávame za „platné“. Empirické poznatky, úvahy o problémoch sveta a života, veľmi hlboká filozofická i teologická životná múdrosť — hoci systematická teológia sa úplne rozvinula až v kresťanstve ovplyvnenom helenizmom (v islame a niektorých indických sektách sú iba začiatky) — mimoriadne sublimované vedenie a pozorovanie existovali aj inde, predovšetkým v Indii, Číne, Babylone, Egypte. Lenže babylonskej aj každej inej astronómii chýbala — o to je vývin najmä babylonského hvezdárstva udivujúcejší — matematická fundamentácia, ktorú jej dali až Gréci. Indickej geometrii chýbal racionálny „dôkaz“, zasa len produkt helénskeho ducha, ktorý prvý vytvoril aj mechaniku a fyziku. Vysoko vyspelým prírodným vedám v Indii, pokiaľ išlo o pozorovanie, chýbal racionálny experiment, po antických začiatkoch podstatne produkt renesancie, a moderné laboratórium, preto hlavne v Indii chýbal empiricko-technicky vysoko rozvinutej